

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA VIWANDA, BIASHARA,
KILIMO NA MIFUGO**

**TAARIFA KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA
KILIMO KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 PAMOJA NA MAONI NA
USHAURI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA
HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026**

*[Imetolewa chini ya Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu
za Bunge, Toleo la Februari, 2023]*

Ofisi ya Bunge
S.L.P 941
DODOMA

Mei, 2025

YALIYOMO

SEHEMU YA KWANZA.....	1
1.0 MAELEZO YA JUMLA	1
1.1 Utangulizi	1
1.2 Msingi wa Uchambuzi.....	2
1.3 Mawanda ya Uchambuzi.....	2
SEHEMU YA PILI.....	4
2.0 MATOKEO YA UCHAMBUZI NA TATHMINI	4
2.1 Ufafanuzi wa Jumla.....	4
2.2 Uchambuzi wa Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024.....	4
2.2.1 Makusanyo ya Maduhuli kwa Wizara ya Kilimo – Fungu 43....	5
2.2.2 Makusanyo ya Maduhuli kwa Tume ya Taifa ya Umwagiliaji – Fungu 05	6
2.2.3 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo.....	7
2.2.4 Upatikanaji wa Fedha za Matumizi ya Kawaida	10
2.2.5 Uzingatiaji wa Ushauri wa Kamati.....	12
2.3 Makadirio ya Maduhuli na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha, 2024/2025	15
2.3.1 Makadirio ya Maduhuli	15
2.3.2 Uchambuzi wa Matumizi ya Kawaida	17
2.3.3 Makadirio ya Matumizi kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo....	18
SEHEMU YA TATU	21
3.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI	21
3.1 Wizara ya Kilimo – Fungu 43.....	21
3.2 Tume ya Taifa ya Umwagiliaji – Fungu 05.....	23
3.3 Tume ya Maendeleo ya Ushirika – Fungu 24.....	24
SEHEMU YA NNE	25
4.0 HITIMISHO	25
4.1 Maelezo ya Kuhitimisha	25
4.2 Shukrani	25

MAELEZO YA VIELELEZO

JEDWALI NA. 1 FUNGU 43 - MAKADIRIO NA MAKUSANYO HALISI KATIKA MWAKA WA FEDHA 2024/2025	5
JEDWALI NA. 2 FUNGU 05 - MAKADIRIO NA MAKUSANYO HALISI KATIKA MWAKA WA FEDHA 2024/ 2025	6
JEDWALI NA. 3 FUNGU 43 HALI YA UPATIKANAJI WA FEDHA HADI KUFIKIA FEBRUARI, 2024	10
JEDWALI NA. 4 FUNGU 05 HALI YA UPATIKANAJI WA FEDHA KWA MATUMIZI YA KAWAIDA	11
JEDWALI NA. 5 FUNGU 43 ULINGANISHO KATIKA MAKUSANYO YA MADUHULI	15
JEDWALI NA. 6 FUNGU 05 ULINGANISHO KATIKA MAKUSANYO YA MADUHULI	16
JEDWALI NA. 7 MAKADIRIO YA MATUMIZI YA KAWAIDA KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 IKILINGANISHWA NA MWAKA WA FEDHA 2023/2024..	17
JEDWALI NA. 8 MAKADIRIO YA BAJETI YA MAENDELEO KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 IKILINGANISHWA NA MWAKA WA FEDHA 2023/2024..	19

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA VIWANDA, BIASHARA,
KILIMO NA MIFUGO KUHUSU UTEKELEZAJI WA BAJETI YA WIZARA YA
KILIMO KWA MWAKA WA FEDHA 2024/2025 PAMOJA NA MAONI YA
KAMATI KUHUSU MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI YA WIZARA
HIYO KWA MWAKA WA FEDHA 2025/2026**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

1.1 Utangulizi

Mheshimiwa Spika, awali ya yote, napenda kutoa shukrani kwa niaba ya Kamati kwa kunipa nafasi ili niweze kutekeleza masharti ya Kanuni ya 118(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 118 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo kuhusu Utekelezaji wa Bajeti ya Wizara ya Kilimo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025, pamoja na Maoni na Ushauri wa Kamati kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara hiyo kwa Mwaka wa Fedha 2025/ 2026.

Mheshimiwa Spika, Taarifa hii ina sehemu tatu. Sehemu ya Kwanza ni utangulizi; Sehemu ya Pili inabainisha uchambuzi wa

namna bajeti ya Wizara ya Kilimo kwa mwaka wa fedha 2024/2025 ilivyotekelezwa na makadirio ya mapato na matumizi ya Wizara kwa mwaka wa Fedha 2025/2026; na Sehemu ya Tatu inahusu maoni na mapendekezo ya Kamati; pamoja na Hitimisho.

1.2 Msingi wa Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 6(1)(b) kikisomwa pamoja na kifungu cha 7(1) (a) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, kimeipa Kamati ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo jukumu la kushughulikia Bajeti ya Wizara ya Kilimo. Katika kutekeleza jukumu hili tarehe 21 na 24 Machi, 2025 Kamati ilichambua Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na kufanya ulinganisho kuhusu Makadirio ya Mapato na Matumizi ya **Fungu 43** – Wizara ya Kilimo, **Fungu 24** - Tume ya Maendeleo ya Ushirika na **Fungu 05** – Tume ya Taifa ya Umwagiliaji kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026. Aidha, Kanuni ya 117(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge imeweka masharti yanayotaka Taarifa ya Utekelezaji na Makadirio ya Wizara hii kuchambuliwa na Kamati kabla ya kujadiliwa Bungeni. Naomba Bunge lijadili hoja ya Waziri wa Kilimo kwa pamoja na Taarifa hii.

1.3 Mawanda ya Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, Katika kusimamia masuala ya kibajeti, Kamati imechambua **Fungu 43** - Wizara ya Kilimo, **Fungu 24** - Tume ya

Maendeleo ya Ushirika na **Fungu 05** - Tume ya Taifa ya Umwagiliaji. Uchambuzi huu ulifanyika baada ya Kamati kutembelea ili kujiridhisha kuhusu hali halisi katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo katika mafungu yaliyotajwa hapo juu.

SEHEMU YA PILI

2.0 MATOKEO YA UCHAMBUZI NA TATHMINI

2.1 Ufafanuzi wa Jumla

Mheshimiwa Spika, Matokeo ya Uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Bajeti na Makadirio ya Mapato na Matumizi yanaweka msingi wa ushauri wa Kamati kuhusu hoja ya Waziri wa Kilimo. Uchambuzi ulijielekeza katika maeneo mawili ambayo ni Taarifa ya Utekelezaji wa Mpango na Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026.

2.2 Uchambuzi wa Utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 117 (2), baada ya ziara ya Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo, Kamati ilifanya uchambuzi wa Taarifa za Utekelezaji wa Mpango wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 na Makadirio ya Mapato na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026 ili kuliwezesha Bunge kushauri ipasavyo kuhusu utekelezaji wa Bajeti ya Wizara hii.

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Kilimo inajumuisha mafungu matatu, Wizara ya Kilimo - **Fungu 43**, Tume ya Maendeleo ya Ushirika - **Fungu 24** na Tume ya Taifa ya Umwagiliaji - **Fungu 05**.

Masuala yaliyochambuliwa ni pamoja na Ukusanyaji wa Maduhuli, Upatikanaji wa Fedha za Matumizi ya kugharamia Miradi ya Maendeleo na Upatikanaji wa Fedha kwa ajili ya kugharamia Matumizi ya Kawaida kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

2.2.1 Makusanyo ya Maduhuli kwa Wizara ya Kilimo – Fungu 43

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa Fedha 2024/2025 Wizara ya Kilimo ilijiwekea lengo la kukusanya jumla ya **Shilingi 7,000,254,000.00**. Hadi kufikia mwezi Februari, 2025 Wizara ilikuwa imekusanya **Shilingi 5,471,857,612.22** sawa na **asilimia 78.17** ya lengo lililokusudiwa. Mchanganuo wa makusanyo hayo unaonekana katika **Jedwali Na.01**.

Jedwali Na. 1 Fungu 43 - Makadirio na Makusanyo Halisi katika mwaka wa fedha 2024/2025

UKUSANYAJI WA MADUHULI HADI KUFIKIA FEBRUARI, 2025		
MAKADIRIO (Tsh.)	MAKUSANYO (TSh.)	ASILIMIA
7,000,254,000.00.	5,471,857,612.22	78.17

Chanzo: Randama ya bajeti ya 2024/2025 fungu 43

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa makusanyo ya maduhuli unaonesha kwamba: -

- (a) Kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 ukusanyaji wa maduhuli ulikuwa wa kuridhisha kwani hadi kufikia

mwezi Februari, 2025, Wizara na Taasisi zake zilifikisha wastani wa **asilimia 78** ya lengo;

- (b) Ukusanyaji huu pia unaweza kumaanisha kuwa makadirio ya maduhuli siyo halisia; na
- (c) Mwenendo huu wa makusanyo unaonesha kuwa lengo linaweza kufikiwa ifikapo mwisho wa mwaka wa fedha.

2.2.2 Makusanyo ya Maduhuli kwa Tume ya Taifa ya Umwagiliaji – Fungu 05

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa Fedha 2024/2025, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji ilijiwekea lengo la kukusanya jumla ya **Shilingi 3,600,000,000**. Hadi kufikia mwezi Februari, 2025 Wizara ilikuwa imekusanya **Shilingi 1,043,512,015** sawa na **asilimia 28** ya lengo lililokusudiwa. Mchanganuo wa makusanyo hayo unaonekana katika Jedwali namba 2.

Jedwali Na. 2 Fungu 05 - Makadirio na Makusanyo Halisi katika Mwaka wa Fedha 2024/ 2025

UKUSANYAJI WA MADUHULI HADI KUFIKIA FEBRUARI, 2025		
MAKADIRIO (Tsh.)	MAKUSANYO (TSh.)	ASILIMIA
3,600,000,000	1,043,512,015	28.99

Chanzo: Randama ya bajeti ya 2024/2025 Fungu 05

Mheshimiwa Spika, makusanyo ya maduhuli kwa fungu 05 yanaonesha kwamba: -

- (a) Tume ya Taifa ya Umwagiliaji imefika **asilimia 28** tu ya lengo kwa kukusanya jumla ya **Shilingi 1,043,512,015** kati ya **Shilingi 3,600,000,000** zilizokusudiwa. Makusanyo haya hayaridhishi kwa kuwa hayaendani na matarajio na lengo la Wizara.
- (b) Mwenendo huu wa makusanyo unaashiria kutokuwepo kwa mfumo madhubuti wa ukusanyaji wa maduhuli na usimamizi wake.

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla, mwenendo wa makusanyo ya maduhuli ya Wizara unatoa mwelekeo wa kufikia lengo lililokusudiwa. Changamoto zipo katika ukusanyaji wa maduhuli ya Tume ya Taifa ya Umwagiliaji kwa kutokufikia lengo lililotarajiwa.

2.2.3 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, kwa madhumuni ya kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Bunge, Kamati ilitembelea na kukagua miradi ifuatayo: -

i. Mradi Namba 4486 – Mradi wa Ujenzi wa Mechanization Center Itilima – Simiyu.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea na kukagua Mradi wa Ujenzi wa Kituo cha Kutoa Huduma ya Zana Bora za Kilimo (*Mechanization Center*) uliopo Itilima mkoani Simiyu. Lengo la mradi huu ni kuhakikisha wakulima wa eneo la Itilima wanalima kwa kutumia zana

bora za kilimo ikiwemo trekta ili kuongeza uzalishaji na tija katika mazao ya kilimo.

Mheshimiwa Spika, Mradi huu ulitengewa **Shilingi 216,666,544** kwa ajili ya ujenzi. Kamati ilifahamishwa kuwa Mkandarasi alikuwa amewasilisha cheti cha maombi ya malipo ya awali ya jumla ya **Shilingi 35,627,435.90** sawa na **asilimia 16** ambapo utekelezaji ulikuwa umefikia **asilimia 48**. Hata hivyo, Kamati ilipata mashaka juu ya ukubwa wa eneo ulipojengwa mradi kwa kuwa eneo linaonekana kuwa dogo kuliko mahitaji ya mradi.

Mheshimiwa Spika, Mradi huu ukikamilika utamuwezesha mkulima kuongeza uzalishaji na tija katika mazao ya kilimo pamoja na kuhamasisha vijana kujiunga na kilimo kutokana na uwepo wa zana bora za kilimo.

Aidha, kwa kuwa mpango wa Serikali ni kuanzisha vituo kama hivi nchi nzima, Kamati inaishauri Serikali kuongeza umakini katika kuchagua mahali pa kujenga mradi ikiwa ni pamoja na kuimarisha usimamizi wa miradi ili tija iliyokusudiwa ipatikane.

ii. Mradi Na. 4486 - Ujenzi wa Bwawa la Umwagiliaji Nyida

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea na kukagua Mradi wa Ujenzi wa Bwawa la Umwagiliaji uliopo katika Kijiji cha Nyida mkoani Shinyanga. Lengo la kuanzishwa kwa mradi huu ni kuongeza upatikanaji wa maji kwa ajili

ya kilimo cha umwagiliaji wa zao la mpunga na kuwawezesha wakulima kulima angalau kwa misimu miwili.

Mheshimiwa Spika, Bwawa hili linalotarajiwa kuwa na uwezo wa kuhifadhi maji lita za ujazo **bilioni 7.8** lenye uwezo wa kumwagilia **hekta 800** za mashamba ya **wakulima 1500**, ulitengewa jumla ya **Shilingi 13,618,680,790**. Hadi Kamati inatembelea mradi huu, shughuli za ujenzi zilikuwa zimefikia **asilimia 75** na jumla ya malipo yaliyofanyika ni **Shilingi 8,484,395,620.40** sawa na **asilimia 61.23** ya fedha yote ya mradi.

Mheshimiwa Spika, Kwa ujumla Kamati iliridhika na kazi iliyofanyika na kuitaka Serikali kuhakikisha inakamilisha mradi huu kwa wakati ili kuwawezesha wakulima kiuchumi na kuongeza kipato.

iii. Mradi Na. 4486 - Ujenzi wa Jengo la Ofisi ya Makao Makuu ya Bodi ya Tumbaku- Tabora

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea na kukagua Mradi wa Ujenzi wa Jengo la Ofisi ya Bodi ya Tumbaku Tanzania uliopo katika Kata ya Kanyenye Manispaa ya Tabora unaotekelezwa kwa fedha za ndani. Kamati ilifahamishwa kuwa, mradi huu unatekelezwa kwa jumla ya **Shilingi 1,237,454,670.13**.

Mheshimiwa Spika, hadi Kamati inatembelea mradi huu, Serikali ilikuwa imelipa jumla ya **Shilingi 984,720,742.96**

sawa na **asilimia 78.9** ya fedha za mradi. Aidha, utekelezaji wa mradi ulikuwa umefikia **asilimia 95**.

Katika ukaguzi huo, Kamati iliridhika na utekelezaji wa mradi isipokuwa marekebisho madogo ambayo Kamati inaamini yamefanyiwa kazi. Aidha, Kamati inaitaka Serikali kuimarisha usimamizi ili kuharakisha ukamilishaji wa jengo hilo ili wananchi hasa wakulima wa tumbaku waanze kupata huduma bora kutoka katika Benki ya Ushirika.

2.2.4 Upatikanaji wa Fedha za Matumizi ya Kawaida

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2024/2025, **Fungu 43** - Wizara ya Kilimo, iliidhinishiwa na Bunge Bajeti ya **Shilingi 123,750,689,000** sawa na **asilimia 9.9** ya bajeti yote kwa ajili ya matumizi ya kawaida.

Hadi kufikia Februari, 2025 Wizara ilipokea jumla ya **Shilingi 53,892,899,072.26** kwa ajili ya Matumizi ya kawaida sawa na **asilimia 44** ya bajeti iliyotengwa. Jedwali namba 3 linaonesha mwenendo wa upatikanaji wa fedha wa Fungu 43 kwa Mwaka 2024/2025.

Jedwali Na. 3 : Hali ya upatikanaji wa fedha hadi kufikia Februari, 2025- Fungu 43

UPATIKANAJI WA FEDHA FUNGU 43 MWAKA 2024/2025			
MATUMIZI	KILICHODHINISHWA PAMOJA NA NYONGEZA.	KILICHOPOKELEWA	ONGEZEKO/PUNGUFU ASILIMIA
MISHAHARA	69,894,933,000	41,715,806,172.27	60
OC	53,855,756,000	12,177,092,899.99	33
JUMLA	123,750,689,000	53,892,899,072.26	44

Chanzo: Randama ya Wizara Fungu 43

Mheshimiwa Spika, uchambuzi unaonesha kuwa: -

- (a) Upatikanaji wa fedha za matumizi ya kawaida ni **asilimia 44** ya fedha iliyotengwa; na
- (b) Hali ya upatikanaji wa fedha za matumizi ya kawaida hairidhishi na hivyo kuathiri utekelezaji wa mipango iliyotarajiwa.

Mheshimiwa Spika, Kwa mwaka wa fedha 2024/2025, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji - **Fungu – 05** iliidhinishiwa jumla ya **Shilingi 71,884,610,000** kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida. Hadi kufikia mwezi Februari, 2025, fedha iliypokelewa ni **Shilingi 13,420,633,136.63** sawa na **asilimia 18** ya fedha iliyoidhinishwa. Mchanganuo wa upokeaji wa fedha unaonekana katika **Jedwali Na. 4**.

Jedwali Na. 4: Hali ya upatikanaji wa Fedha za Matumizi ya Kawaida - Fungu 05

UPATIKANAJI WA FEDHA FUNGU 05 MWAKA 2024/2025			
MATUMIZI	KILICHOIDHINISHWA PAMOJA NA NYONGEZA.	KILICHOPOKELEWA	ONGEZEKO/PUNGUFU ASILIMIA
MISHAHARA	7,506,830,000	4,635,603,376	54
OC	64,377,780,000	8,785,029,760.63	13
JUMLA	71,884,610,000	13,420,633,136.63	18.67

Chanzo: Randama ya Wizara Fungu - 05

Mheshimiwa Spika, uchambuzi unaonesha kuwa: -

- (a) Upatikanaji wa fedha za matumizi ya kawaida kwa ujumla ni **asilimia 18** ya fedha iliyotengwa; na
- (b) Upatikanaji huu wa fedha hauridhishi na hivyo kuathiri utekelezaji wa malengo yaliyotarajiwa.

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2024/2025, Fungu 24 - Tume ya Maendeleo ya Ushirika iliidhinishiwa jumla ya **Shilingi 20,280,063,000.00** kwa ajili ya matumizi ya kawaida. Hadi kufikia Februari, 2025, Tume ilikuwa imepokea jumla ya **Shilingi 11,251,479,985.06** sawa na **asilimia 55.6** ya bajeti ya matumizi ya kawaida iliyoidhinishwa.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, mwenendo wa jumla wa upatikanaji wa fedha kwa ajili ya matumizi ya kawaida siyo wa kuridhisha na hivyo kuathiri utekelezaji wa lengo lililokusudiwa.

2.2.5 Uzingatiaji wa Ushauri wa Kamati

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupitia na kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Fungu 43 - Wizara ya Kilimo, **Fungu 24** - Tume ya Maendeleo ya Ushirika na **Fungu 05** - Tume ya Taifa ya Umwagiliaji, kwa mwaka wa fedha 2024/2025, Kamati ilishauri masuala mbalimbali ambayo Serikali iliyazingatia.

Mheshimiwa Spika, baadhi ya ushauri wa Kamati uliozingatiwa ni kama ifuatavyo: -

- (a) Katika programu ya BBT, Serikali imeendelea kufanya kazi kwa karibu na Halmashauri mbalimbali kwa kuainisha maeneo ya mashamba, kuanzisha vituo vya zana za kilimo ikiwemo matrekta 500 na viambata vyake katika ngazi ya halmashauri. Vilevile, katika kuhakikisha programu ya BBT inakuwa endelevu, Serikali imeendelea kutoa mikopo yenye riba nafuu kwa vijana na wanawake pamoja na mafunzo ya kilimo biashara. Kamati inasisitiza Serikali kuongeza usimamizi wa Programu Hii ili kufikia malengo yaliyokusudiwa ya kuongeza ajira.
- (b) Serikali imeanza kuweka nguvu katika uzalishaji wa pembejeo hapa nchini. Serikali imeongeza bajeti ya uzalishaji wa mbegu bora kufikia bilioni 44.42 na kuhakikisha kuwa upatikanaji wa mbegu nchini umefikia tani 47,057.08. Aidha, Serikali imeongeza bajeti ya mbolea hadi kufikia bilioni 300 na upatikanaji wa mbolea umefikia tani 1,213,729. Kamati pia ilifahamishwa kuwa, Mkandarasi wa kusimika mitambo ya kiwanda chenye uwezo wa kuchanganya mbolea tani 120 amepatikana.
- Pia Serikali kwa kushirikiana na sekta binafsi imewezesha ujenzi wa kiwanda cha viuatilifu cha Plant Biodefenders Limited Kilichopo Mkoani Kilimanjaro, chenye uwezo wa kuzalisha lita 20,000 kwa mwezi.

- (b) Kamati iliarifiwa kuwa utekelezaji wa ushauri wa kuanzisha Wakala wa Kilimo utakaosimamia shughuli za ugani ikiwemo miundombinu na rasilimali za kilimo umefikia hatua nzuri. Pia Kamati ilifahamishwa kuwa utekelezaji wa majukumu ya Wakala huo utanza mara taratibu husika zitakapokamilika ili kuongeza tija katika Sekta ya Kilimo. Pamoja na hatua hiyo iliyofikiwa Kamati inasisitiza kuwa utekelezaji wa ushauri huu ukamilishwe mapema iwezekanavyo.
- (c) Katika kuhakikisha kuwa yanakuwepo mazingira ya kushirikisha sekta binafsi katika uzalishaji wa mbegu, Serikali kupitia ASA imeingia mikataba na wazalishaji wa mbegu 110 watakaolima eneo lenye ukubwa wa hekta 6,753 kwa mazao mbalimbali ikiwemo mahindi, mpunga, ngano, alizeti na ufuta. Mikataba hiyo pia itahusu kukodisha ardhi yenye ukubwa wa hekta 1,893 kwa kampuni binafsi saba za uzalishaji wa mbegu katika shamba la mbegu la Mbozi.
- (d) Katika kuendeleza na kuimarisha taasisi za utafiti wa kilimo nchini, Serikali imeendelea na utekelezaji kwa kujenga maabara kuu ya kilimo Dodoma iliyofikia wastani wa asilimia 96, Ujenzi wa Ofisi za TARI Makao Makuu asilimia 65, ujenzi wa ghala tano katika vituo vya TARI Tumbi, TARI Selian, TARI Hombolo, TARI

Dakawa na TARI Naliendele, uliofikia wastani wa asilimia 40.4.

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla, Kamati imeridhika kuona ushauri wake unaendelea kuzingatiwa na Wizara pamoja na Tume zake katika utekelezaji wa majukumu yake. Aidha, upatikanaji wa fedha usioridhisha umeendelea kuwa kikwazo kwa Wizara na hivyo kushindwa kuzingatia ipasavyo baadhi ya ushauri wa Kamati. Hivyo, Kamati inaisisitiza Serikali kutoa fedha ya kutosha kwa wakati kama ilivyotarajiwa.

2.3 Makadirio ya Maduhuli na Matumizi kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026

2.3.1 Makadirio ya Maduhuli

Mheshimiwa Spika, kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026, Wizara ya Kilimo - Fungu 43 inategemea kukusanya jumla ya **Shilingi 8,665,370,000**. Fedha inayotarajiwa kukusanywa ni ongezeko la **asilimia 19** ikilinganishwa na makadirio ya makusanyo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025. Mchanganuo wa lengo la makusanyo kwa fungu unaonekana katika **Jedwali Na.5**.

Jedwali Na. 5 : Ulinganisho katika Makusanyo ya Maduhuli - Fungu 43

ULINGANISHO WA MAKUSANYO YA MADUHULI KWA MWAKA 2023/2024 NA 2025/2026				
CHANZO	2024/2025	2025/2026	Nyongeza/ Pungufu	Asilimia
	7,000,254,000	8,665,370,000	1,665,116,000	19

Chanzo: Randama ya Wizara Fungu -43

Mheshimiwa Spika, uchambuzi unaonesha kuwa: -

- Kwa ujumla makadirio ya maduhuli kwa mwaka wa fedha 2025/2026 yameongezeka kwa **asilimia 19** ikilinganishwa na lengo la makusanyo kwa mwaka wa fedha 2024/2025; na
- Kutokana na mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli kwa mwaka wa fedha 2024/2025 kufikia **asilimia 80** ndani ya robo tatu ya muda wa lengo, upo uwezekano wa kufikia lengo la makusanyo lililowekwa kwa mwaka wa fedha 2025/2026 kwa kuzingatia uzoefu wa makusanyo ya mwaka uliotangulia.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa **Fungu 05** - Tume ya Taifa ya Umwagiliaji inakadiriwa kukusanya jumla ya **Shilingi 3,600,000,000** ambayo ni sawa na lengo la maduhuli kwa mwaka wa fedha 2024/2025. **Jedwali Na. 6** linaonesha mchanganuo wa makadirio hayo.

Jedwali Na. 6 : Ulinganisho katika Makusanyo ya Maduhuli - Fungu 05

ULINGANISHO WA MAKUSANYO YA MADUHULI KWA MWAKA 2022/2023 NA 2023/2024				
CHANZO	2024/2025	2025/2026	Nyongeza/ Pungufu	Nyongeza/ Pungufu%
Mfuko (NIDF)	3,600,000,000	3,600,000,000	-	-

Chanzo: Randama Fungu 05

Mheshimiwa Spika, uchambuzi unaonesha kwamba, kwa ujumla makadirio ya maduhuli kwa mwaka 2025/2026 ni sawa na lengo la maduhuli ya mwaka wa fedha 2024/2025. Kamati inaona bado ni muhimu Tume ikajiwekea mikakati itakayoiwezesha kuongeza makusanyo ya maduhuli kwa mwaka huu wa fedha ili kuleta tija iliyokusudiwa.

2.3.2 Uchambuzi wa Matumizi ya Kawaida

Mheshimiwa Spika, Mwaka wa Fedha 2025/2026, Wizara ya Kilimo, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji na Tume ya Maendeleo ya Ushirika wanakadiria kutumia **Shilingi 231,280,005,000** kwa ajili ya Matumizi ya Kawaida. Fedha hizi ni ongezeko la matumizi ya kawaida kwa **asilimia 6** ikilinganishwa na Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025.

Mchanganuo wa Makadirio hayo unaonekana katika **Jedwali Na. 7.**

Jedwali Na. 7: Makadirio ya Matumizi ya Kawaida kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026 ikilinganishwa na Mwaka wa Fedha 2024/2025

Na.	FUNGU	TAASISI	MAKADIRIO KWA MWAKA 2024/2025	MAKADIRIO KWA MWAKA 2025/2026	ASILIMIA
1.	43	WIZARA YA KILIMO	123,750,689,000	135,983,889,000	9
2.	05	TUME YA UMWAGILIAJI	71,884,610,000	73,416,447,000	2
3.	24	TUME YA USHIRIKA	20,280,063,000	21,879,669,000	7
		JUMLA	215,915,362,000	231,280,005,000	6

Chanzo: Randama za Fungu 43, Fungu 05 na Fungu 24

Mheshimiwa Spika, kufuatia ongezeko la **asilimia 6** kwenye bajeti ya Matumizi ya Kawaida, ongezeko hili linaonesha mwelekeo mzuri kwani fedha hizi zitaongeza msukumo wa kufuatilia na kusimamia utekelezaji wa bajeti ya miradi ya maendeleo. Ongezeko hili la bajeti linategemewa kwenda sambamba na upatikanaji wa fedha hizo kwa wakati ili kutekeleza majukumu yaliyokusudiwa.

Ufanisi wa utakelezaji wa miradi ya Umwagiliaji, usambazaji wa mbolea pamoja na pembejeo za kilimo, unategemea upatikanaji wa fedha za kutosha na kwa wakati. Kama inavyoelekezwa katika Ibara ya 37 ya Ilani ya Chama cha Mapinduzi (CCM), imeahidi kusimamia kikamilifu hifadhi na matumizi endelevu ya maji, ardhi ya kilimo na mazingira, sambamba na kuongeza miundombinu ya umwagiliaji itakayoendeshwa kiuchumi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na ongezeko hilo la bajeti ya Matumizi ya Kawaida, Kamati inaona kuwa, kuna haja ya kuongeza bajeti ya kilimo ili kukidhi mahitaji ya sekta hii na kuhakikisha tija inaongezeka katika kilimo. Kuongezeka kwa bajeti kutaboresha miundombinu ya umwagiliaji, ujenzi na ukarabati wa miundombinu ya hifadhi ya mazao, kuimarisha vituo vya utafiti, upatikanaji wa pembejeo, kuimarisha huduma za ugani pamoja na kuimarisha Usimamizi na Ukaguzi wa Vyama vya Ushirika.

2.3.3 Makadirio ya Matumizi kwa ajili ya Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua makadirio ya jumla ya **Shilingi 1,011,695,070,000** kwa ajili ya kugharamia Miradi ya Maendeleo inayopangwa kutekelezwa na Wizara ya Kilimo, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji na Tume ya Maendeleo ya Ushirika kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026. Makadirio hayo ni pungufu kwa **asilimia 0.5** ikilinganishwa na bajeti iliyoidhinishwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 kama inavyoonekana katika **Jedwali Na. 8**

Jedwali Na. 8 Makadirio ya Bajeti ya Maendeleo kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025 ikilinganishwa na Mwaka wa Fedha 2025/2026

NA.	FUNGU	TAASISI	MAKADIRIO KWA MWAKA 2024/2025	MAKADIRIO KWA MWAKA 2025/2026	ASILIMIA
1.	43	WIZARA YA KILIMO	683,286,032,000	702,275,933,000	2.8
2.	05	TUME YA UMWAGILIAJI	331,899,223,000	308,721,961,000	-6.9
3.	24	TUME YA USHIRIKA	828,626,000	697,176,845,000	-15.9
		JUMLA	1,016,013,881,000	1,011,695,070,000	-0.5

Chanzo: Randama za Fungu 43, Fungu 05 na Fungu 24

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa jumla unaonesha kwamba: -

- (a) Bajeti ya Maendeleo kwa Wizara ya Kilimo, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji na Tume ya Maendeleo ya Ushirika imepungua kwa **asilimia 0.5** ikilinganishwa na Mwaka wa Fedha 2024/2025;

- (b) Punguzo la bajeti kwa **asilimia 0.5** inaweza kuathiri kufikia malengo yaliyowekwa katika mpango wa kuendelea kuongeza tija na uzalishaji katika sekta ya kilimo;
- (c) Ukamilishaji wa miradi ya maendeleo unaweza kuleta tija kama Serikali itazingatia utoaji wa fedha za kutosha na kwa wakati kama ilivyotarajiwa.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, baada ya uchambuzi wa kina kuhusu utekelezaji wa Bajeti pamoja na Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Kilimo, Tume ya Taifa ya Umwagiliaji na Tume ya Maendeleo ya Ushirika, ninaomba kuwasilisha Maoni na Ushauri wa Kamati kama ifuatavyo:-

3.1 Wizara ya Kilimo – Fungu 43

- (a) Bajeti ya kilimo, bado haikidhi mahitaji halisi ya sekta hii kwa kuzingatia matakwa ya utekelezaji wa Azimio la Maputo (2003) na Malabo (2014) yanayozitaka nchi wanachama kutenga **asilimia 10** ya bajeti ya Taifa kwa ajili ya sekta ya kilimo. Kamati inaishauri Serikali kuendelea kuongeza bajeti ya kilimo ili kufikia malengo yaliyokusudiwa. Aidha, fedha hizo zitolewe kwa wakati ili kuwezesha kufikia malengo na mikakati iliyokusudiwa;
- (b) Pamoja na juhudi zilizofanywa na Serikali za kuendelea kuajiri Wagani, bado mahitaji ya huduma za ugani ni makubwa katika maeneo mengi nchini. Hali hii imesababisha baadhi ya maeneo makubwa kuhudumiwa na Mgani mmoja na hivyo kukosekana kwa tija iliyokusudiwa. Kamati inaishauri Serikali kuona umuhimu wa kuendelea kutenga bajeti na kuajiri Maafisa Ugani wa

kutosha ili kusogeza huduma kwa wakulima wengi zaidi na kuleta tija katika kilimo kama ilivyokusudiwa.

- (c) Hali ya upotevu wa mazao baada ya kuvunwa imeendelea kuwa kwenye tarakimu mbili (**asilimia 35**) ikilinganishwa na shabaha ya kupunguza upotevu huo hadi **asilimia 5** ifikapo mwaka 2030. Hali hii inaweza kuathiri usalama na upatikanaji wa chakula cha uhakika wakati wote nchini. Kamati inaishauri Serikali kuendelea kuimarisha miundombinu na kukamilisha ujenzi wa maghala ya kutosha katika ngazi za Vijiji, Kata na Wilaya hasa kwenye maeneo yenye uzalishaji mkubwa wa mazao ya chakula. Aidha, Serikali iendelee kushirikiana na sekta binafsi katika kuhakikisha kuwa maghala yanajengwa ya kutosha karibu na wananchi katika maeneo yote kulingana na mahitaji.
- (d) Ukosefu wa masoko ya uhakika kwa baadhi ya mazao ya kilimo katika maeneo mengi ya wakulima nchini na nje ya nchi, umeinyima sekta ya kilimo fursa ya kuchangia ipasavyo katika uchumi ikiwa ni pamoja na kuwakatisha tamaa wakulima. Ili kukabiliana na changamoto hii, Kamati inaishauri Serikali kuchukua hatua za makusudi ikiwa ni pamoja na kuendelea kuhakikisha upatikanaji wa masoko ya mazao ya kilimo hapa nchini na nje ya nchi unakuwa wa uhakika. Aidha, Serikali iweke mikakati mahsusi ya kuhakikisha kuwa mazao yanaendelea kuwekewa mnyororo wa thamani ili kuwanufaisha wakulima;

- (e) Maendeleo ya Sekta yoyote yanatokana na tafiti za kutosha kuhusu sekta husika. Sekta ya kilimo inahitaji kuziwezesha taasisi zake za utafiti ili kuongeza tija katika kilimo. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali: -
- i. Kuendelea kuwekeza na kuimarisha taasisi za utafiti wa kilimo nchini ikiwa ni pamoja na kuwaongezea rasilimali watu na rasilimali fedha kwa ajili ya utafiti na kuendelea kuwajengea uwezo watafiti wa kilimo ili waweze kufanya kazi zao kwa ufanisi na kukuza sekta ya kilimo nchini; na
 - ii. Kuongeza kasi katika kufufua uzalishaji wa mbegu za kutosha za asili (mbegu za Wakulima). Kuendeleza na kutunza mbegu hizi kutasaidia kulinda chanzo cha nasaba za mimea ambacho ni msingi wa tafiti zote. Aidha, uzalishaji wa mazao ya asili upewe kipaumbele ili kusaidia upatikanaji wa lishe bora katika chakula na kuchangia kujitosheleza kwa virutubisho na kupunguza ulazima wa uhitaji wa virutubisho vya viwandani.

3.2 Tume ya Taifa ya Umwagiliaji – Fungu 05

Mheshimiwa Spika, kuhusu Utekelezaji wa Mipango ya Tume ya Taifa ya Umwagiliaji kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026, Kamati inashauri yafuatayo: -

- (a) Ukusanyaji hafifu wa maduhuli ya Mfuko wa Maendeleo ya Umwagiliaji unaipotezea Serikali mapato. Kamati inaishauri Tume kuweka utaratibu utakaowezesha watumiaji wa maji

kulipa tozo za maji ili kuiwezesha Tume kufikia malengo iliyojiwekea;

- (b) Serikali ifanye uchambuzi wa kina kuainisha miradi ya mabwawa ya kilimo cha umwagiliaji ambayo yamefikia zaidi ya asilimia 60 ya utekelezaji na kuyakamilisha kwa haraka ili tija kwa sekta hii muhimu ya kilimo ianze kuonekana. na
- (c) Serikali iendelee kuongeza na kutoa fedha kwa wakati katika miradi ya miundombinu ya umwagiliaji ili kuongeza kasi ya kukamilisha miradi. Aidha, usimamizi wa miradi uimarishwe ili fedha zilizotengwa zilete tija iliyokusudiwa.

3.3 Tume ya Maendeleo ya Ushirika – Fungu 24

- (a) Kamati inaipongeza Serikali ya Awamu ya Sita, inayoongozwa na Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kukubali kutoa mtaji uliowezesha uanzishwaji wa Benki ya Ushirika ambayo itasaidia wakulima kupata huduma za kifedha kwa karibu zaidi. Pamoja na nia njema ya Serikali kuanzisha Benki ya hiyo Kamati inaishauri Serikali:-
 - i. Kuendelea kuimarisha benki hii kwa kuhakikisha inapata mtaji wa kutosha kuhudumia wakulima katika maeneo mbalimbali nchini; na
 - ii. Serikali ihakikishe Benki hii inaendeshwa kibiashara na kuleta ushindani kwenye Sekta ya Benki nchini.

(b) Mgawanyo wa majukumu na uwajibikaji katika Tume umepunguza ufanisi na kusababisha changamoto hasa za kiusimamizi na uwajibikaji wa Maafisa Ushirika. Kamati inaendelea kuitaka Serikali kukamilisha mapitio ya Sheria ya Ushirika haraka ili kutatua changamoto zinazotokana na usimamizi hafifu na kukosa uwajibikaji katika Sekta ya Ushirika.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO

4.1 Maelezo ya Kuhitimisha

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Kilimo ni mwezeshaji na mratibu muhimu wa kufanikisha utekelezaji wa mipango mbalimbali ikiwemo Programu ya Kuendeleza Sekta ya Kilimo Awamu ya Pili na utekelezaji wa Malengo Endelevu ya Milenia (SGDs) hususani lengo namba 1 linalohusu kupunguza umaskini uliokithiri na lengo namba 2 linalohusu kutokomeza tatizo la utapiamlo kwa kuimarisha lishe bora.

4.2 Shukrani

Mheshimiwa Spika, naomba kutumia fursa hii kuwashukuru kwa dhati Wajumbe wa Kamati ya Bunge ya Viwanda, Biashara, Kilimo na Mifugo, kwa ushirikiano waliouonesha katika kipindi chote cha uchambuzi wa bajeti ya Wizara ya Kilimo. Kutokana na ufinyu wa muda sitaweza kuwataja kwa majina lakini naomba majina yao yaingizwe katika Kumbukumbu za Taarifa

Rasmi za Bunge (*Hansard*). Majina ya Wajumbe hao ni haya yafuatayo:

1.	Mhe. Deodatus Philip Mwanyika, Mb	Mwenyekiti
2.	Mhe. Mariam Ditopile Mzuzuri, Mb	M/Mwenyekiti
3.	Mhe. Job Yustino Ndugai, Mb	Mjumbe
4.	Mhe. Salma Rashid Kikwete, Mb	Mjumbe
5.	Mhe. Prof. Sospeter Mwijarubi Muhongo, Mb	Mjumbe
6.	Mhe. Dkt. Christine Gabriel Ishengoma, Mb	Mjumbe
7.	Mhe. Khadija Hassan Aboud, Mb,	Mjumbe
8.	Mhe. Kunti Yusuph Majala, Mb	Mjumbe
9.	Mhe. Tauhida Cassian Galos, Mb	Mjumbe
10.	Mhe. Dkt. Medard Matogolo Kalemani, Mb	Mjumbe
11.	Mhe. Antipas Zeno Mgungusi, Mb	Mjumbe
12.	Mhe. Daud Silanga Njalu, Mb	Mjumbe
13.	Mhe. Eng. Ezra John Chiwelesa, Mb	Mjumbe
14.	Mhe. Francis Isack Mtinga, Mb	Mjumbe
15.	Mhe. Lucy John Sabu, Mb	Mjumbe
16.	Mhe. Ng'wasi Damas Kamani, Mb	Mjumbe
17.	Mhe. Prof. Patrick Alois Ndakidemi	Mjumbe
18.	Mhe. Janejelly James Ntate Mb	Mjumbe
19.	Mhe. Yustina Arcadius Rahhi, Mb	Mjumbe
20.	Mhe. Pauline Philip Gekul, Mb	Mjumbe

21. Mhe. Abdulaziz Mohamed Abood. Mb	Mjumbe
22. Mhe. Atupele Fred Mwakibete, Mb	Mjumbe
23. Mhe. Salim Turkey Toufiq, Mb	Mjumbe
24. Mhe. Mohammed Said Issa, Mb	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, kwa niaba ya Wajumbe wa Kamati napenda kumshukuru na kumpongeza Mheshimiwa Rais Dkt. Samia Suluhu Hassan kwa kuona umuhimu wa sekta ya kilimo. Kwa kipindi kifupi cha uongozi wake tumeshuhudia kasi kubwa ya uongezaji wa bajeti ya wizara kwa lengo la kuongeza tija kwenye kilimo.

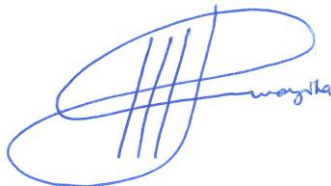
Mheshimiwa Spika, mwisho lakini siyo kwa umuhimu napenda kutumia nafasi hii kumshukuru Mhe. Hussein Mohamed Bashe (Mb) - Waziri wa Kilimo na Mhe. David Ernest Silinde (Mb) – Naibu Waziri wa Kilimo, kwa ushirikiano mkubwa wanaoipatia Kamati ambao kwa sehemu kubwa umechangia kuiwezesha Kamati kutekeleza shughuli zake kikamilifu.

Nawashukuru pia watendaji wote wa Wizara ya Kilimo na Taasisi zilizo chini ya Wizara wakiongozwa na Katibu Mkuu Bwana Gerald Geoffrey Mwel, akisaidiwa na Naibu Makatibu Dkt. Hussein Mohamed Omary na Dkt. Stephen Justice Nindi.

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya pekee namshukuru Katibu wa Bunge - Ndg. Baraka I. Leonard kwa kuwangoza vyema watumishi wa Ofisi ya Bunge katika uratibu na usimamizi wa shughuli za Kamati kwa ujumla hadi kukamilika kwa taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, Baada ya maelezo hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu likubali kuidhinisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Kilimo (Fungu 43, 24 na 05), kwa Mwaka wa Fedha 2025/2026 kama yalivyowasilishwa na mtoa hoja.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha na ninaunga mkono hoja.

Deodatus Philip Mwanyika (Mb)

MWENYEKITI
KAMATI YA BUNGE YA VIWANDA, BIASHARA,
KILIMO NA MIFUGO

21 Mei, 2025